

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 392.51

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/34>

Шкляєва Н. В.

Луцький національний технічний університет

Николюк Т. В.

Луцький національний технічний університет

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ТА ЗВИЧАЇ ХРЕЩЕННЯ ДІТЕЙ У НАРОДНІЙ ПРОЗІ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ ТА ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ВОЛИНИ

У статті проаналізовано особливості обрядів весілля та хрещення у народній прозі Західного Полісся та західної частини Волині. Визначено, що весілля є наступною частиною весільного обряду та продовженням традицій сватання, запросин, дівич-вечора та випікання короваю. Охарактеризовано звичай викупу молодії, в якому наречений участі не брав, традиції благословення за участі батьків та церковного обряду вінчання, що супроводжувався весільним співом, ритуалом розплітання коси, обрядовими весільними букетами та квітами. Описано обряд обтанцьовування та покривання нареченої. Визначено, що ця традиція свідчила про новий статус заміжньої жінки. Проаналізовано обряд перезви та звичаїв наприкінці весілля, зокрема від'їзду молодії до хати свекрухи. Описано весільний одяг наречених. З'ясовано, що невід'ємною частиною весільного вбрання нареченої є вінок. Традиція одягати на голову вінок збереглась донині. Охарактеризоване весільне меню. Визначено традиційні обрядові страви. Виявлено, що обов'язковими елементами весільної кухні були м'ясні страви, коровай та солодоці. Описано обряд розподілу короваю, коли співали спеціальні, призначені лише для цього випадку пісні. З'ясовано, що весільні обряди відбувалися кілька днів, як правило, до ранку. Описано традиції, пов'язані з народженням та хрещенням дітей. Хрестини в переказах – це ритуал прийняття новонародженої людини в громаду, рід, село, місто чи містечко. Хрестини починалися з обряду відвідин, коли родичі приходили до дитини з «бабиною кашею». Зазначено, що в українській родинній обрядовості до ХХ століття звичаю запрошувати багато пар кумів не було. Традиція з'явилася пізніше. Куми вважались найближчою родиною та мали зобов'язання перед хрещеними дітьми.

Ключові слова: обряд, традиція, весільна обрядовість, родинна обрядовість, звичай, ритуал.

Постановка проблеми. Обряд весілля на території Західного Полісся та західної частини Волині є відображенням давніх звичаїв українців. Так, літописи свідчать про те, що «...древляни викрадали наречених. Радимичі й сіверяни брали шлюб під час купальських ігор, перестрибуючи через вогонь, у полян був шлюб за вільним договором із посагом нареченої» [11, с. 64].

Весільна обрядовість на Волині й Поліссі збереглася майже незмінною і до наших часів. По всій території волинські та поліські весілля відбуваються з друзями, дружками, сватами, вишитими весільними та вінчальними рушниками,

сватанням, рушниками для сватів, заручинами, весільними та коровайними піснями, випіканням короваїв, коровайними рушниками, різними видами весільних хлібів.

Аналіз останніх досліджень, публікацій. Весілля – це наступна після сватання, заручин, запросин, дівич-вечора, випікання короваю частина весільного обряду на території Західного Полісся та західної частини Волині.

У давнину для українців весілля було не просто актом укладання шлюбу, а складним театралізованим дійством, що тривало не один день із залученням до нього всієї родини. До весілля ретельно готувались, і воно мало неабияке значення не

лише для молодят, а й для батьків та близьких родичів.

Весілля досліджували А. Николаєв, В. Навроцький, П. Чубинський, Д. Лепкий, М. Сумцов, Ф. Вовк та ін.

О. Кожолянко, досліджуючи передшлюбну весільну обрядовість українців Буковини, зауважила, що весільні обряди варто розглядати як систему з низки традицій [12, с. 4].

Н. Свищ вивчала проблему функціонування концептів, пов'язаних із весільним обрядом, у мові української художньої літератури [15].

Останні роки стали надзвичайно популярними розвідки про особливості весільної обрядовості в окремих регіонах (наприклад, Одещини) [14].

У контексті цього актуальне дослідження весільної обрядовості в народній прозі Західного Полісся та західної частини Волині, що й є предметом дослідження статті.

Постановка завдання. Мета і завдання – вивчити особливості основних обрядів весілля та хрещення в народній прозі Західного Полісся та західної частини Волині.

Виклад основного матеріалу. Весілля у волинських та поліських селах відбувається за загальною структурою: «Наречену ховали і вимагали викуп. Після викупу молодих благословляли батьки, давали їм ікони і обсіпали пшеницею, житом, які були перемішені з цукерками та грошима. У церкві наречені ставали на рушник, який мала б вишити наречена. Перед тим, як випроводжати молодих до хати молодого, здійснювався обряд голосіння. Мати випроводжувала дочку, плачучи, сумуючи. У новій домовіці молодій влаштовували іспити: розкидали дрова, на порозі кидали сміття. Це перевіряли, чи переступить, чи прибере» [3]. Або: «Наречених вибирали зі свого села, і досить рідко – з сусідніх. Обов'язково мало бути батьківське благословення. Спеціально до весілля шили одяг, який зберігали і шанували усе життя. Весілля починалося із запрошення гостей, молода ходила з друзками селом із віночком на голові, молодий із друзками просив свою родину. Молодий вирушав за молодою зі своїми родичами, хлопця обсіпали «на щастя» зерном, цукерками і дрібними грішми. Відбувався викуп нареченої на порозі її хати, друзки отримували гроші та випивку. Після викупу молоді йшли до церкви на вінчання, а далі всі вертались до хати молодої на частування» [2].

Звичай викупу молодої в народному оповіданні із села Городище-2 Луцького району Волинської області описується так: «Свита нареченого

прямує до хати нареченої. Тут вже чекають традиційного викупу нареченої, коли наречений із друзками заходить у кімнату, де знаходиться наречена, і починається веселий торг. Наречений ніякої участі в торзі і викупі не бере. Свідок за допомогою друзки викупляє у подруг місце для нареченого поруч із нареченою. Він підносить їм напої та гостинці. Подруги вимагають викласти на столі доріжку до нареченої з грошей і не погоджуються поступитися до тих пір, поки їх прохання не буде виконане. «Косу нареченої» продає брат або племінник нареченої. Під час торгу про суму викупу друзки нареченого намагаються пролізти під стіл і зняти з нареченої чобітки, та її подружки всіляко перешкоджають цьому. Якщо комусь із свити нареченого вдається це зробити, то наречену мають віддати без викупу. Трапляється і звичай крадіжки посуду в нареченої, посуд б'ють на порозі будинку нареченого. Загалом процедура викупу істотно залежить від рівня підготовленості подруг нареченої та свідка. Після того, як наречена викуплена, жениха усаджують поряд із нею, він цілує свою обраницю і дарує їй квіти. Батьки обов'язково запитують молодого: «Твоя наречена, не підмінили? Бо бува усяке!» [9].

Почесний похід молодого разом із родиною, друзками і старостами, що йдуть селом викупляти молоду, називається весільним поїздом. Про звичай переймати наречену розповідається в багатьох зразках народної прози.

Після вінчання відбувається святкування, а наприкінці весілля – покривання нареченої, що символізує перехід молодої до заміжнього стану.

Молода переважно зустрічала молодого удома, сидячи на кріслі перед образами.

Після того, як молодий забирав наречену з дому, відбувалося вінчання в церкві. У народних переказах про цей найважливіший етап у циклі весільної обрядовості розповідається так: «Молоді вінчались в храмі. На щастя молоді під час вінчання ставали на вишитий своїми руками рушник. Пекли великі короваї. Також був викуп нареченої» [7].

У церкві старша друзка молодій розплітала косу і чіпляла на голову вінка. Вінки для наречених робила майстриня.

Повінчавшись, молоді та гості (частина гостей від молодого та друзки від молодої) вирушали до молодої на коротеньку гостину. По дорозі співали:

«Виглянь, матухно, у віконце –

Везем тобі дитятко, як сонце.

Виглянь в друге –

Везем тобі дитятко обоє.

Дякуймо попойку, як на нашому батейку,
Що наші дітки звінчав і немінжко грошей узяв.
Приїхали з церквойки з-під вінця,
Розсипали золото з рукавця.
Вийшла її матухна вітати,
Нагнулася золото збирати.
«Ой, не збереглися, матухна, не збереш,
Бо ти мої правдойку сказала,
З ким я в церкві на рушнику стала»....

«Усі випивали, але лишень по п'ятдесят грамів за все весілля. Добре пообідавши, піснями вихваляли наречену. Родина молодого і, відповідно, молоді «спомагали» (обдаровували молодих)». [6]

Обряд вінчання супроводжувався весільним співом, звичаєм розплітати косу, обрядовими весільними букетами та квітами.

Із розповідей поліщуків можна дізнатись і про давній весільний одяг. Так, інформатори повідомляють, що наречений узував чоботи та вдягав капелюх, на якому була квітка. Дівчину прикрашали вінком, зробленим власноруч, вона одягала вишиту сорочку, жилетку і спідницю. «Під вінець дівчата йшли у спеціально пошитому жакеті, спідниці з «гальонами» (стрічками, пришитими до спідниці внизу) і блузі, з крамного полотна і обов'язково вишитій. Взувалися у чорні черевки чи туфлі і білі, вив'язані зі смужками темного кольору.

«Свати» ж і «перезвени» одягалися всі однаково: вишита блуза чи сорочка, спідниця з «гальонами», саморобний пояс, фартух, вишитий або мережений, а також «крамна» хустка, обов'язково вишита. Взували білі саморобні шкарпетки з чорними смужками і чорні черевки, рідко – туфлі. Голови дівчат прикрашалися яскравими і різнокольоровими стрічками» [6].

А так описано традиційний весільний одяг молодих в оповіді, записаній у селі Більська Воля Володимирецького району Рівненської області: «Ох, хіба колись було таке, як тепер. Молода накладала спідницю з пасаманами. Хвартух вишитий був. Сорочка вишита була і рукави, і чохла, і геть все вишите. Пацьорок на шию навішають багато, тепер таких нема, як колись. Вінок був високий. До вінка причіпляли застежки да ленти всякі, щоб багато такого було. На ногах були чоботи не кирзові, а поросінови. Багато чого тоді не було да позичали один в одного. Тоді ж не було костюмів. Молодий надівав штани, рубашку. Рубашка була вишита, пазушки були на рубашці і комірі, до рубашки пришивали віночка. А на ногах були черевки» [5].

І навіть пізніше, коли традиційним весільним одягом на території Західного Полісся та західної

частини Волині стала біла сукня та фата, на голову нареченій одягали український вінок із паперових квітів, увішаний стрічками.

Перед вінчанням, як правило, молоді знову брали благословення в батьків, а тоді йшли до церкви вінчатися.

Після церковного обряду наречені поверталися в село, до дому молодого чи молоді, де і відбувалося саме весілля.

Обряди обтанцювання з весільною фатою дівчат, одягання нареченій свекрухою хустки «покривання», приймання заміжніми жінками молоді у коло одружених жінок – усі вони свідчать про перехід дівчини, нареченої до нового статусу.

Весільні обряди відбувалися кілька днів. На другий і третій день танцювали, співали весільних пісень та просто веселилися.

Весілля на території Західного Полісся та Західної частини Волині відзначали зазвичай до ранку, а вранці ділили коровай та обтанцюювали молодю.

Обряд покривання молоді, як стверджують дослідники, «був продовженням посаду молодих, а розпочинався розподілом короваю. Поділ весільного хліба і його спільного з'їдання молодими, як відомо, було символом створення нової сім'ї. Коровай на Волині й Поліссі ділили пізно уночі або під ранок». Розподіл весільного хліба відбувався за типовим прикладом: «Ділили коровай на частини, «дружко», перев'язаний рушником, давав по шматочку на тарілку сватам. Вони танцювали і оголошували: «Десь тут має бути, нехай дасться чути ... (і називали ім'я тієї людини, якій давали коровай)». Кому вже дали шматок короваю, на тарілку клав гроші або подарунок, а сват знову танцював із тією тарілкою. Так називали і обтанцюювали усіх людей» [8].

Під час розподілу короваю співали спеціальні, призначені лише для цього випадку пісні. Коли розносили випічку, то в обмін на неї гості клали на тарілку гроші або подарунки. Роздавали коровай завжди з музикою, яку грали окремо для кожного гостя, і для кожного окремо роздавали весільний хліб із примовками та приповідками, призначеними особисто для нього.

А так ділили коровай у селі Сатишів Дубенського району Рівненської області: «Наприкінці весілля, яке гуляли до ранку і не один день, кухарки обтанцюювали молодих та били посуд на щастя. Роздавали коровай «по-старшинству» – від батьків до знайомих. Весілля завершувалось тим, що усі гості заводили одну пісню гуртом, що символізувало їхнє щасливе подружнє життя. Якщо

весілля справляли не один день, то перший день були гості від нареченої, другий – від нареченого, а на третій день кухарки з самого ранку скликали гостей на «боргу» і звершували обряди, які стосувались батьків. До прикладу: тещу садили на віз, прикрашений живими квітами та зеленню, також вітками різних дерев і везли навкруги села. Везти її мав сват, а потім – навпаки» [4].

У різних селах обряд від'їзду молодої до хати свекрухи відбувався по-різному, але у всіх випадках був звичай возити тещу і тестя у возах навколо села, одягнувши на голову вінки, украсти по дорозі до хати молодого півня чи курку та ін.

Наступного дня, із самого ранку, коли дівчина переночувала в хаті хлопця, молодий забирав до себе родину молодої. Цей обряд на території Західного Полісся та західної частини Волині називався «перезов» або «перезва».

Ф. Вовк стверджує, що обряд перезви «є заключним акордом українського весілля. У дійсності перезва починається вже з посольства до матері молодої про щасливий вислід шлюбної ночі» [1].

Якщо наречений ішов жити до нареченої, то «перезов» відбувався навпаки.

До весілля готувалися довго. Кололи кабана або інших домашніх тварин, робили багато м'ясних страв, печива, випікали короваї. Головним у весільному обряді був коровай, а після нього – хліб. Обов'язково на столі мали бути голубці, вареники, борщ, холодець. Подавали також просто нарізані овочі на різні тарілки, консервовані огірки та помідори. На десерт – булка з молоком або просто булка без нічого та фрукти, які виймали з узвару (узвар також подавали на стіл). Пили горілку, яку чоловіки робили напередодні свята. Столи прикрашали фруктами. «На весілля різали овечку. А з того м'яса варили такий сос: те м'ясо варили, да кришили, да мукою пудбивали. Да й опальки пекли, тоді ж не пекли було хліба, да чорний, да тими опальками вмачали той сос. Сира назбирають, нарозтирають, да опускають окуском хліба той сир. Ніяких салатів тоді не було. Ну де капусту стушать із тею овечкою, да деяко холодцу ізварять, да й такий обід був, ще варили борщ, а ще й яку кашу» [5].

Для весільного столу готували багато м'ясних страв. М'ясо нарізали і подавали потім гарячим. Холодці, м'ясні рулети та багато інших видів запеченого м'яса обов'язково входили до складу весільного меню.

На традиційних волинських та поліських весіллях, крім багатьох різновидів м'ясних страв, можна було скуштувати ще й вареники, голубці,

тушковану капусту, пироги, сири, киселі, картоплю, салати та вінегрети. «Холодець, голубці, картошка, майонез, м'ясо одварували. Тарілочки кожному ще не ставили окремо, ложки положили всім, але всі брали, їли з одної миски. Бо ще тоді не було посуду стільки» [10].

У текстах переказів йдеться і про те, що на весілля випікали багато печива: «На весілля готували святкові страви: пекли пироги, тушили капусту, робили домашню ковбасу, запікали м'ясо та сало, варена картопля (тукмачі) з котлетами, салати з городини, і обов'язково багато солодкого. Обов'язковим було весільне печиво «пара» – два невеликих хлібці, спечені разом і политі зверху медом» [2].

Наступним важливим етапом у родинній обрядовості став ритуал народження та хрещення дітей.

Звичаї та обряди по всій території Західного Полісся та західної частини Волині, що так чи інакше пов'язані з народженням та хрещенням дітей, розглядалися як ритуал прийняття новонародженої людини в громаду, рід, село, місто чи містечко.

Поява на світ нової людини була для всієї родини великою радістю і супроводжувалася різними обрядами.

Народження дитини на території Волині й Полісся, як стверджує О. Кондратович, – «то не лише поповнення тієї чи іншої сім'ї, але й щось значно більше, то – явище космічне, нова планета, а, може, й Галактика у Всесвіті, принаймні так вважали наші предки...» [13, с. 33].

Після народження дитини відбувався обряд відвідин, що передував безпосередньо хрещенню. Етнографи стверджують, що по всій Україні основним елементом обряду відвідин була бабина каша. «Жінки приносили на родини горщики каші з молоком або цю кашу готувала баба-повитуха. Горщечок із кашею прикрашали «квіткою» – букетиком із пшеничних колосків і кетяга калини» [11, с. 61]. На території Західного Полісся та західної частини Волині така каша називалася «омачкою».

Основою усієї родинної обрядовості були і є хрестини, які на Волині й Поліссі влаштовувались за загальнохристиянськими принципами. Хрещені батьки, кум і кума, були, як стверджують дослідники, «головними дійовими особами обряду» [11, с. 61]. Звичаю запрошувати по кілька пар кумів не було. Він з'явився у повоєнні роки минулого століття.

Добираючи хрещених своїм дітям, батьки сподівались в їх особі знайти нащадкам оборонців, які б у разі нещастя могли б прийти на допомогу, замінити їм рідних батьків. Подекуди діти

на Святвечір носили хрещеним батькам вечерю, ходили на Великдень ранцювати. На хрестинах першими за святковий стіл запрошувалися саме куми, де вони займали найпочесніші місця. Під час весільних урочистостей їх зараховували до найближчої родини.

Хрещені батьки своєю чергою теж дуже відповідально ставились до своїх почесних обов'язків. У критичний момент приходили на допомогу. На другий день Великодня хрещена мати з подарунками, серед яких обов'язково мало бути по дві крашанки для кожного, обходила своїх хрещеників. Цих звичаїв дотримуються й у наш час.

Хресна мати повинна була мати «крижму» – біле полотно, на якому тримали дитину під час хрещення. У церкві дитині давалося ім'я, здебільшого орієнтувалися за церковним календарем. Після хрещення до хати сходилися родичі та сусіди, не можна було приходити з порожніми руками. Частування проходило весело та з піснями. Етнографи про ці події пишуть так: «Усіх кумів вважають членами родини, вони мають опікуватись дитиною не менше за рідних. Головними дійовими особами обряду є кум і кума. На Україні відомі дві форми кумівства: одна пара і кілька (до 20). Приходили куми на хрестини із «крижмом» – шматком білого полотна, яким під час обряду покривали дитину,

а потім робили пелюшки, і обов'язково приносили хліб» [11, с. 61].

Матерям, які народили дитину, заборонялося бути присутніми під час хрещення. Поки дитина неохрещена, не можна було виносити її на вулицю. На обряді могли бути присутні всі, крім мами. У той час вона готувала святковий стіл на кухні. На обряді дитину омивали у воді, а хрещені батьки читали за неї молитви.

Чимало згадок у переказах із мотивами хрещення дітей про ті часи, коли хрестити дітей заборонялося і цей обряд виконували таємно.

Дітей на території Західного Полісся та західної частини Волині народжували багато, бо вважали, що діти – то дар Божий. Вагітність не переривали. Хрестили завжди у церкві.

Висновки і пропозиції. Отже, обряд створення нової родини на території Західного Полісся та західної частини Волині супроводжувався великою кількістю народних звичаїв та обрядів із рушниками, образами, квітами, короваями, різними видами ритуальних весільних хлібів та печива.

В обряді хрещення головними дійовими особами були куми, які вважалися родинною. Близькі стосунки між кумами зберігалися упродовж усього життя.

Список літератури:

1. Вовк Ф. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. С. 208.
2. Записала Воевода Аліна від Гонтар Феоктісти Федорівни, 1933 р.н. у селі Журавичі Ківерцівського району Волинської області.
3. Записала Дихавка О.О. від Яремчук Надії Іванівни, 1949 р.н. у селі Володимирець, Рівненської області.
4. Записала Жадан Дарина від Дичук Клавдії Петрівни, 1933 р.н. у селі Сатишів Дубенського району Рівненської області.
5. Записала Клімук Софія від Клімук Наталії Василівни, 1929 р.н. у селі Більська Воля Володимирецького району Рівненської області.
6. Записала Кривчук Марія у селі Деревок Любешівського району Волинської області від Світу Єфросинії Хомівни (1936 р.н.), Любежанін Марини Трохимівни (1937 р.н.), Кузьмінчук Домни Василівни (1930 р.н.).
7. Записав Мельничук Сергій Сергійович від Підлісної Олександри Авксентіївни, 1938 р. н. у селі Полиці Володимирецького району Рівненської області.
8. Записала Мирулюбова Тетяна від Мирулюбової Ірини Семенівн, 1944 р.н. у селі Радомишль Луцького району Волинської області.
9. Записала Муха Вікторія від Ковальчук Катерини та Ковальчука Дмитра, 1944 р.н. у селі Городище-2 Луцького району Волинської області.
10. Записала Яцук Ілона від Шкабко Людмили, 1952 р.н у с. Прилісне Маневицького району Волинської області.
11. Ковальчук О. В. Українське народознавство. Київ : Освіта, 1994. 176 с.
12. Кожоляно О. В. Передшлюбна весільна обрядовість українців Буковини (кін. XIX – XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05. Івано-Франківськ, 2006. 26 с.
13. Кондратович О. П. Народина, або Дарована Богом свіча: родильні звичаї Західного Полісся. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. 132 с.
14. Петрова Н. Українська традиційна обрядовість Одещини (20-і, 80-і рр. XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05. Київ, 2004. 22 с.
15. Свищ Н. Концептуалізація весілля в українських літературних текстах *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки* (мовознавство і літературознавство). 2017. № 9. С. 101–111.

**Shklyaiieva N. V., Nykoliuk T. V. WEDDING AND BAPTISM CEREMONIES
IN THE FOLK PROSE OF WESTERN POLISSYA AND THE WESTERN PART OF VOLYN**

The article analyzes the peculiarities of wedding and baptism ceremonies in the folk prose of Western Polissya and the western part of Volyn. It is determined that the wedding is the next part of the wedding ceremony and a continuation of the traditions of family gathering, blessing from parents, asking for marriage, bachelorette parties and baking a wedding cake. The custom of redemption of the bride, in which the groom does not take a part, the tradition of blessing by parents and the church wedding ceremony, accompanied by wedding singing, untwisting braids ritual, ceremonial wedding bouquets and flowers. The custom of special wedding dancing and covering the bride with veil is described. It is determined that this tradition testifies the new status of a married woman. The custom of transfer to a groom and customs of the wedding end, in particular, the departure of a bride to the mother-in-law house, are analyzed. The wedding clothes of the brides is described. A wreath is an integral part of a bride's wedding clothes. The tradition of wearing a wreath on the head is actual till now. The wedding menu is characterized. Traditional ritual dishes are defined. Meat dishes, wedding cakes and sweets are mandatory elements of the wedding kitchen. The custom of wedding cake dividing is described, when special songs intended only for this occasion are song. It is found that the wedding ceremonies took place for several days, usually till the morning. Traditions related to the birth and baptism of children are described. Baptism in legend is a ritual of accepting a newborn into a community, clan, village, town or city. Baptisms has begun with the custom of visit, when relatives come to the child with "grandmother's porridge". It is noted that in the Ukrainian family rituals until the XX century there was no custom to invite too many couples. The tradition comes later. The godparents are considered to be the closest family and have obligations to the baptized children.

Key words: rite, tradition, wedding ceremony, family ceremony, custom, ritual.